

Н. О. Якухіна, Т. В. Брайченко,

методисти навчально-методичного центру психологічної служби комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

КЕЙС ЦИФРОВИХ РЕСУРСІВ ДЛЯ УЧНІВ «МОЯ ПСИХОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ»

Війна в Україні спричинила чимало руйнацій та втрат, спровокувала проблеми в різних галузях та сферах життя, в тому числі й в освіті. Криза в освітній галузі та пов'язані з нею шкільні перебої, які порушують «нормальний» баланс, сприймаються школярами як стресові події. Загальновідомо, що стрес негативно впливає на навчання. Порушуються функції мозку, необхідні для навчання, включаючи такі важливі навички мислення вищого рівня, як метапізнання, оперативна пам'ять і увага, що необхідні для успішного навчання. Коли мозкові функції порушуються, учні можуть стикатися з різними труднощами, наприклад, поганим плануванням часу, нездатністю зосередитися, труднощами пов'язати нову інформацію з попередніми знаннями, проблемами у запам'ятовуванні прочитаного чи почутого, нездатністю планувати та розставляти пріоритети завдань і нездатністю ігнорувати відволікаючі фактори.

Компенсаторна освіта для учнів як процес має надавати освітні та соціально-емоційні послуги здобувачам освіти, у яких є певні обмеження або вони потребують спеціальної підтримки для досягнення успіху в навчанні. Такі обмеження можуть бути пов'язані з розумовими або фізичними можливостями, психічними розладами, недостатнім рівнем знань, потужними стресами, що викликані наслідками військових дій на території нашої країни [7].

Впровадження компенсаторної освіти важливе і корисне для здобувачів освіти тим, що надає їм можливість зрозуміти, усвідомити і подолати свої навчальні та емоційні проблеми, актуалізувати свої психологічні та соціальні потреби, розвивати пошуково-аналітичні навички, критичне мислення, формувати навички взаємодії та співпраці з педагогами та ровесниками [10].

Школярі, які відчувають соціально-емоційні проблеми, також можуть демонструвати низьку самосвідомість та недостатню соціальну обізнаність, що виражатиметься у відсутності здатності будувати та підтримувати стосунки з однолітками та вчителями. Щоб відновлення навчання було успішним, позитивна саморегуляція та ефективне застосування інтелекту будуть вкрай важливими.

Зауважимо, що компенсаторна освіта покликана стимулювати здобувачів освіти до самостійності, впевненості та незалежності, розвивати їхні здібності та вміння, надавати можливість для розвитку їхнього потенціалу та досягнення максимально можливого успіху в навчанні, а не зводиться до простого надання додаткової підтримки [10].

Доцільним інструментом для реалізації ідей компенсаторної освіти учнів може слугувати **Кейс цифрових ресурсів для психологічної підтримки школяра «Моя психологічна стійкість»** (рис.1).

Рис. 1. Кейс цифрових ресурсів для психологічної підтримки школяра «Моя психологічна стійкість»

З цим Кейсом можуть працювати як школярі, так і їхні вчителі, наставники та батьки чи опікуни.

Пропонований кейс цифрових ресурсів виконує наступні **функції**:

- навчальна: практикувати едукацію базових знань із психології стресу та психології навчання;
- розвивальна: розвивати ментальні та соціально-емоційні навички і компетентності, зокрема, навички психічної стійкості та життєвостійкої поведінки;
- комунікативна: вдосконалювати прийоми діалогічного та асертивного спілкування, уміння висловлювати свої думки, формулювати запити;
- соціальна: сприяти розвитку просоціальних здібностей.

Кейс цифрових ресурсів для психологічної підтримки школяра «Моя психологічна стійкість» розміщений на спеціальній онлайн-платформі та надає учням можливість отримувати доступ до різноманітних матеріалів та ресурсів для подолання стресу та розвитку своєї психологічної стійкості.

Розглянемо більш докладно зміст **Кейсу цифрових ресурсів**.

Кейс 1 «Прийняти себе і підвищити самооцінку»

Прийняття себе та підвищення самооцінки – важливий аспект розвитку особистості. Ось кілька рекомендацій, які можуть допомогти в цьому процесі:

1. **Визначте свої досягнення.** Навіть найменші, і визначте свої успіхи. Запишіть їх, аби вони залишилися вам на пам'ять.

2. **Приймайте свої помилки.** Ніхто не є бездоганним, і всі ми робимо помилки. Вчіться бачити свої помилки як можливість для росту та вдосконалення, а не як причину для самокритики.

3. **Визначте свої сильні сторони.** Розвивайте їх та використовуйте в своєму повсякденному житті.

4. **Дотримуйтеся здорового способу життя.** Правильне харчування, регулярна фізична активність та достатній сон можуть покращити ваше фізичне та емоційне самопочуття, а це безпосередньо впливатиме на вашу самооцінку.

5. **Слідкуйте за своїми думками, внутрішніми розмовами та відмовтеся від негативних висловлювань про себе.** Намагайтеся мислити в позитивному руслі.

6. **Уникайте порівняння себе з іншими, оскільки кожна людина унікальна, зі своїми власними сильними сторонами, слабкостями та шляхами розвитку.** Фокусуйтеся на власних досягненнях та прогресі.

7. **Не бійтеся звертатися за допомогою до фахівців психологічної служби.**

Кейс 2 «Знайти себе і своє призначення»

Пошук себе в цьому буремному світі – нелегкий процес, але є декілька інструментів, які можуть допомогти в цьому:

1. **Рефлексія.** Приділіть час для ретельного вивчення своїх власних внутрішніх переконань, цінностей, бажань та мрій. Запитайте себе, що вам справді важливо в житті, які цінності ви високо цінуєте, і що вас надихає.

2. **Дослідження.** Розпочніть дослідження своїх можливостей та сфер, які вас цікавлять. Існує багато різних сайтів, які допоможуть вам вивчити свої здібності. Ось кілька рекомендованих варіантів: «Proforientator» (<https://proforientator.com.ua/ua/>), «Career Hub» (<https://careerhub.in.ua/>).

3. **Впровадження.** Після вивчення своїх здібностей та призначення, важливо створити план дій для їх реалізації. Це може включати вибір відповідної професії, розвиток навичок та здібностей, залучення до відповідних проєктів або активностей, що відповідають вашим здібностям, та поступово крок за кроком рухатися в бажаному напрямку.

4. **Будьте відкритими до вчителів, наставників.** Приймайте критику та зворотний зв'язок як можливість для вдосконалення. Це є важливим кроком на шляху до себе.

5. **Виходьте за межі комфорту.** Іноді, щоб знайти себе і своє призначення, потрібно вийти за межі своєї зони комфорту. Будьте готові вчитися на помилках та приймати виклики. Часто саме в цих випробуваннях можуть ховатися нові можливості та відкриття.

6. **Працюйте над своїми навичками.** Розвивайте свої навички та таланти, які вам допоможуть в реалізації своєї мети. Навчання та професійний розвиток можуть вам допомогти знайти своє місце в світі та розкрити свій потенціал.

7. **Будьте вірними собі.** Важливо бути вірними собі та своїм цінностям. Не намагайтеся задовольнити очікування інших людей або слідувати шаблонам, які не відповідають вашій сутності.

8. **Практикуйте/тренуйте самоприйняття.** Прийміть себе такими, які ви є, зі всіма своїми перевагами та недоліками. Ніхто не є ідеальним, і кожен має свої слабкості. Важливо бути толерантним до себе, приймати свої помилки як можливість для росту, а не як привід для самокритики.

9. **Отримуйте підтримку.** Не бійтеся звертатися до довірених людей, які можуть вам

допомогти на вашому шляху до самого себе і своєї мети. Це можуть бути друзі, родичі, наставники, професійні консультанти або психологи.

Кейс 3 «Підвищити мотивацію»

Коли ви відчуваєте зниження мотивації в різних аспектах свого життя, таких як навчання, особистий розвиток або хобі, то це впливає на вашу продуктивність і задоволення від діяльності. Якщо ви хочете знайти способи підвищити свою мотивацію та знову відчувати ентузіазм і захоплення в різних сферах свого життя, то рекомендуємо вам здійснити кілька кроків:

- **Визначте чіткі, конкретні та досяжні цілі, які вам цікаві і важливі.** Розкладіть їх на короткострокові, середньострокові та довгострокові цілі. Це допоможе вам зберегти мотивацію, бо ви будете бачити прогрес на шляху до вашої кінцевої мети.

- **Знайдіть внутрішні мотиватори.** Подумайте про те, що саме вас дійсно мотивує виконувати певну діяльність. Чи це задоволення від досягнення результатів, власноручного розвитку, створення щось нового або досягнення визнання? Знайдіть внутрішні мотиватори, які спонукають вас до дії, і нагадуйте собі про них, коли втрачаєте мотивацію.

- **Знайдіть підтримку.** Отримання підтримки від інших людей може бути важливим джерелом мотивації. Поділіться своїми цілями та планами з близькими друзями, вчителями, які можуть вас підтримати, надати поради або навіть приєднатися до вас в спільній діяльності. Можете також приєднатися до спільнот або груп інтересів, пов'язаних з вашими цілями, для отримання додаткової мотивації від однодумців.

Забезпечте собі енергію. Дбайте про своє здоров'я та повноцінний сон, займайтесь фізичною активністю, робіть дихальні практики і відпочивайте (рис.2).

Дихання з долонею допоможе заспокоїтися, зробивши 5 вдихів. Для цього простягнути руку, як зірку. Вказівним пальцем іншої руки проведіть вгору та вниз повз кожного пальця руки, починаючи з великого. Не забувайте, що вдих робимо через ніс, а повільний видих через рот. Рух пальцем вгору – вдих, рух пальцем вниз – видих. Продовжуйте доти, доки не закінчите обводити руку.

Рис.2. Техніка «Дихання з долонею»

Дихання разом із зіркою. Використовуйте вільні моменти, щоб розслабитися, дихаючи разом із зіркою. Починаючи від крапки, проведіть пальцем по формі зірки та вільно дихайте (вдихайте носом, видихайте ротом). Уважно слідкуйте за стрілками.

Рис.3. Техніка «Зіркове дихання»

ДИХАННЯ ПО КВАДРАТУ (ВІДПРАЦЮВАННЯ)

Рис.4. Техніка «Дихання по квадрату»

Кейс 4 «Відстоювати кордони і власну думку»

може стосуватися ситуації, коли вам потрібно виявити впевненість в собі, встановити межі та відстояти свою точку зору або власну думку. Ось кілька рекомендацій, які можуть допомогти вам в цьому процесі:

Розумійте свої власні кордони. Перш за все, важливо розуміти, які саме кордони вам потрібно встановити і відстоювати. Визначте ваші особисті цінності, переконання, межі та границі, які вам важливі. Будьте відкриті для вивчення самих себе та своїх граничних можливостей, і зробіть список того, що вам комфортно, а що - ні.

Розвивайте впевненість в собі. Впевненість в собі - це ключовий аспект відстоювання своїх кордонів і власної думки. Працуйте над своєю впевненістю в собі, визначаєте свої сильні сторони, розвивайте навички комунікації.

Вчіться висловлювати власну точку зору раціонально та аргументовано. Але не забувайте про повагу та толерантність. Важливо пам'ятати, що відстоювання власної думки не означає зневагу до думки інших.

Кейс 5 «Налагодити стосунки з оточенням» може включати різні аспекти, такі як взаємодія з однокласниками, спілкування з родичами, друзями або іншими людьми в вашому оточенні. Ось кілька кроків, які можуть допомогти вам налагодити стосунки з оточенням:

Розвивайте емоційний інтелект: навички розуміння, вираження та керування власними емоціями, а також розуміння емоцій інших людей. Це може допомогти вам краще розуміти себе і інших, керувати емоціями під час взаємодії з оточенням та вести спілкування з розумінням та пошаною.

Демонструйте інтерес до інших людей, до їхніх думок, почуттів та досвіду. Слухайте їх уважно, ставте запитання, проявляйте емпатію. Прояв інтересу до інших може сприяти налагодженню позитивних стосунків та підвищенню рівня взаєморозуміння.

Будьте ввічливими та не забувайте про повагу та толерантність. Бо це є важливими аспектами налагодження стосунків. Під час спілкування звертайтеся до співрозмовників на ім'я, проявляйте повагу до їхніх думок і почуттів.

Намагайтеся вирішувати конфлікти конструктивно. Конфлікти можуть виникати в будь-яких відносинах та колективах, намагайтеся вести діалог зі співрозмовниками використовуючи техніку «я-повідомлення», тобто висловлювати свої власні спостереження, думки та почуття, замість обвинувачень та вимог.

Кейс 6 «Впоратися з тривожністю, апатією і занепадом сил»

Для подолання тривожності, апатії та занепаду сил рекомендуємо дотримуватися простих кроків (рис. 5).

Рис. 5. Кроки, що зменшують тривожність

А для боротьби із невизначеністю можна спробувати наступне (рис. 6).

1. Не поспішати у вирішенні не нагальних питань

2. Пам'ятати, що це в когось вже було, вивчайте досвід інших.

3. Розуміти що будь-яка невизначеність тимчасова, і якщо немає чіткого шляху чи варіанту, немає і найкращого варіанту

4. Шукати спільноту, де вже мають стійкий імунітет до невизначеності. Це полегшить ваш стан та мінімізується тривога самотності в рішеннях

5. Триматись справи яка доподоби. Мозок звісно буде саботувати, ніби казати, не витрачай енергій на вже знайоме, шукай вихід, але саме в цьому ми відновлюємось.

Рис. 6. Як подолати невизначеність

Це лише загальні напрямки та рекомендації для кейсу «Впоратися з тривожністю, апатією та занепадом сил». Важливо розглядати кожную ситуацію індивідуально та враховувати індивідуальні особливості школяра. Тому бажано проводити такий кейс разом з кваліфікованим спеціалістом.

Кейс 7 «Відновити позитивне світосприйняття»

Даний кейс можна застосовувати в різних ситуаціях, коли людина відчуває негативні емоції, має песимістичний погляд на світ або переживає невпевненість та втрату позитивного настрою. Ось декілька рекомендацій, які можуть допомогти відновити позитивне світосприйняття.

Перший крок - це свідомо розпізнати свої негативні емоції та песимістичні думки. Тут варто пригадати про те, що більшість наших проблем виникають від недостатньої кількості інформації про

дану ситуацію та бурхливої уяви, а також домінуючого негативного типу мислення. Гарним помічником в цьому може стати техніка саморегуляції, вправа «Абажур» (рис. 7).

Рис.7. Вправа «Абажур»

Другий крок. Переоцінка думок. Чи не є перебільшеними ваші негативні думки? Звертайте увагу на спосіб, яким ви сприймаєте світ, та спробуйте реалістичніше оцінювати ситуацію. Працюйте над своїми думками, використовуйте техніки позитивної психології, такі як позитивне мислення, афірмації, візуалізація, щоб перепрограмувати свої думки на позитивний спосіб. Намагайтеся впроваджувати позитивні думки у своє повсякденне життя та зробіть це своєю звичкою.

Наступний крок. Переключення уваги. Зосередьтеся на позитивних аспектах життя. Складіть список речей, за які ви вдячні собі/родині/долі, або діліться своїми успіхами та досягненнями з оточенням чи в соціальних мережах.

Дбайте про своє фізичне та емоційне здоров'я. Регулярна фізична активність, здорове харчування, достатній сон та відпочинок можуть допомогти вам відчувати себе краще фізично та емоційно.

Спілкуйтеся зі своїми близькими, друзями чи наставниками. Вони можуть надати вам підтримку, поради та розуміння, що може допомогти вам відновити позитивне світосприйняття.

У цілому, впровадження Кейсу цифрових ресурсів для психологічної підтримки школяра «Моя психологічна стійкість» може стати ефективним інструментом для підвищення рівня психологічної стійкості та здатності до адаптації учнів, сприятиме академічній та життєвій успішності. А також допоможе учням розвивати навички саморегуляції емоцій, позитивного мислення та комунікації, що є важливими компетенціями для досягнення успіху в різних аспектах життя.

Кейс цифрових ресурсів для психологічної підтримки школяра «Моя психологічна стійкість» може **включати різні види та форми робіт**, залежно від конкретної мети та потреб учнів. Деякі можливі елементи меню послуг:

1. **Тестування щодо психологічної стійкості:** проведення комплексного тестування на визначення рівня психологічної стійкості учнів (опитувальники, анкети, тести, інші діагностичні матеріали).

2. **Індивідуальні консультації з психологом:** індивідуальні зустрічі учнів зі спеціалістом для отримання консультацій, розв'язання проблем та опанування стратегій психологічної саморегуляції.

3. **Групові тренінги з психологічної стійкості:** організація тренінгів та майстер-класів і психологічної стійкості для учнів.

4. **Психологічні практики та вправи:** надання доступу до онлайн-платформ чи інших інструментів, що містять практики та вправи для розвитку психологічної стійкості та копіткової поведінки (використання тематичних відео про підлітків та молодь, завантаження застосунків тощо).

5. **Робота з батьками.** Батьки відіграють важливу роль у підтримці дітей в часи війни, тому важливо організувати батьківські зустрічі, під час яких можна надавати психологічну підтримку та поради щодо того, як можна допомогти своїм дітям. З батьківською громадою можна проводити обговорення складних ситуацій та способи підвищення рівня психологічної стійкості дитини вдома та в школі, залучати їх до участі в заходах, які допомагатимуть і дітям, і дорослим справлятися зі стресом та тривогою.

Тематика таких зустрічей може бути різноманітною, вони включають в себе інформацію про те, як розмовляти з дітьми про війну та насильство, які методами зменшувати стрес та тривогу, яким чином підтримувати дітей, які мають особливі освітні потреби. Важливо забезпечити доступність психологічної підтримки для батьків, які через надмірну зайнятість часто не мають можливості прийти на зустрічі в заклад освіти. В такому випадку для батьків необхідно надавати доступ до онлайн-ресурсів, де вони зможуть отримати необхідну інформацію, проводити онлайн консультації за допомогою гаджетів.

6. **Створення позитивного мікроклімату та безпечного освітнього простору:** організація заходів та акцій, спрямованих на підвищення самооцінки учнів, розвиток позитивного мислення та духовності, створення сприятливого середовища для здорового розвитку та навчання.

7. **Формування здорового способу життя та сприяння фізичному здоров'ю,** адже фізичне здоров'я є важливим елементом у досягненні психологічного благополуччя. Педагогічним працівникам рекомендовано сприяти фізичному здоров'ю дітей, займатися спортом, проводити розвиваючі ігри та інші фізичні активності, що сприяють збереженню та зміцненню здоров'я.

Формування психологічної компетентності школяра. Дитина має бути навчена культурі здорового способу життя, включаючи правильне харчування, регулярну фізичну активність та застосування прийомів зміцнення ментального здоров'я. Це допомагає зменшити стрес, підвищити настрій та поліпшити якість життя загалом.

Для успішної реалізації Кейсу цифрових ресурсів для психологічної підтримки школяра «Моя психологічна стійкість» свідоме залучення учнів має вирішальне значення. Тому конкретне наповнення кейсу має опиратися на реальні потреби та можливості учнівського контингенту.

Також важливим аспектом успіху Кейсу є готовність його учасників до співпраці та взаємодії. Учасники освітнього процесу мають бути готові співпрацювати та активно долучатися до спільних активностей, запропонованих у кейсі, вміти будувати довірливі стосунки та отримувати наставницьку допомогу у разі потреби. На педагогічних працівників покладено завдання щодо створення передумов для розвитку відповідальності його учасників. Тому мотивуємо та стимулюємо дітей через атмосферу успішності шляхом впровадження «маленьких кроків успішності».

Для реалізації Кейсу надважливою є робота фахівців психологічної служби. Мотивація учнів має формуватися навколо розуміння значущості психологічної стійкості для підтримання власного емоційного благополуччя, успішного навчання та розбудови подальшого життя. Готовність дітей визначається їхньою відкритістю до нових знань, досвіду та практик, а також мотивацією до змін та розвитку своєї особистості.

Узагальнюючи викладене, варто зазначити, що компенсаторна освіта є важливою складовою для забезпечення успіху здобувачів освіти у подоланні різного роду негараздів у навчанні чи у вирішенні психологічних труднощів. Така освіта є індивідуалізованою, орієнтованою на потреби кожного здобувача освіти та спрямована на розвиток здібностей, умінь та компетенцій, включаючи наскрізні. Компенсаторна освіта організовується відповідно до потреб особи, класного колективу, закладу в цілому, забезпечуючи найбільш ефективні форми, методи підтримки та розвинути потенціалу суб'єктів освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Lazarus R. S., Folkman S. (1984). Coping and adaptation. The handbook of behavioral medicine. N. Y. : Guilford. P. 282-325.
2. Pietsch M., Tulowitzki P., Cramer C. Innovating teaching and instruction in turbulent times: The dynamics of principals' exploration and exploitation activities. Journal of Educational Change. 2022. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10833-022-09458-2>
3. Recovering lost learning: what can be done quickly and at scale? UNESCO COVID-19 Education Response. Education Sector issue notes. Issue note n° 7.4. June 2021. URL: <https://cutt.ly/C7gKo55>
4. Грішин Е. Резильєнтність особистості: сутність феномену, психодіагностика та засоби розвитку. Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Психологія. 2021. Вип. 64. С. 62–81. DOI: <https://doi.org/10.34142/23129387.2021.64.04>
5. Групові форми роботи в системі психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій (досвід упровадження) / за заг. ред. В. Г. Панка, І. І. Ткачук. Київ : Ніка-Центр, 2020. 122 с. URL: <https://cutt.ly/Q7E0D6Y>
6. Левченко Т. І. Мотивація суб'єкта в різних видах діяльності. Вінниця, 2011. 448 с.
7. Освіта України в умовах воєнного стану: управління, цифровізація, євроінтеграційні аспекти : збірник тез доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції (наукове електронне видання), 25 жовт. 2022 р. Київ : ДНУ

«Інститут освітньої аналітики», 2022. 360 с. URL: <https://cutt.ly/87EVf9J>

8. Пивоварова Г. С. Партнерські відносини в освіті як засіб подолання посттравматичного стресу студентів в умовах військового конфлікту. Посттравматичний стресовий розлад: дорослі, діти та родини в ситуації війни : міжнар. наук.-практ. видання / за заг. ред. І. Маноха, Г. Собчук. Варшава ; Київ, 2018. С. 374–382. URL: <https://cutt.ly/Y7E0LUt>

9. Підсумковий звіт «Оцінювання потреб України у сфері освіти (6 травня – 24 червня 2022). URL: <https://cutt.ly/A7EVFYa>

10. Романовська Д. Д. Психологічна допомога у закладах освіти в період війни: запити, методики, алгоритми дій. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2022. № 1. С. 148–152. DOI: <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2022.1.28>

11. Слюсаревський М. М., Григоровська Л. В. Психологічна підтримка учасників освітнього процесу в умовах війни. Вісник Національної академії педагогічних наук України. 2022. Т. 4. № 1. DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4129>

12. Чиханцова О. Психологічні основи життєстійкості особистості: монографія. Київ: Талком, 2021. 319 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/727629/>

13. Щодо діяльності психологічної служби у системі освіти в 2022/2023 навчальному році : лист Міністерства освіти і науки України від 02.08.2022 № 1/8794-22. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v8794729-22>

Ю. М. Зоря,

завідувач навчально-тренінгового центру STEM - освіти комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради», кандидат педагогічних наук

КОМПЕНСАТОРНІ МОЖЛИВОСТІ ОСВІТЬОГО ХАБУ «НАВИЧКИ МАЙБУТЬОГО»

Сучасний ритм життя диктує новітні парадигми, інноваційні напрями та стратегії, які стосуються всіх галузей життєдіяльності. Одне з провідних місць у цьому процесі посідає і освіта, яка переживає період реформування, покликаний мобільністю, цифровізацією та гнучкістю сучасного світу.

В основі сучасної шкільної освіти лежить компетентнісний підхід, який забезпечує формування в учнів певних компетенцій, що сприяють їхній ефективній соціалізації та професійній орієнтації. Адже кожен майбутній фахівець повинен мати свою власну індивідуальність, яка дозволить йому, не ховаючись за стандартні ділові шаблони, розкрити та показати свій внутрішній потенціал.

У звіті Європейського центру розвитку освіти «Прогноз навичок: тенденції та виклики до 2030 року» зазначається: «... у наступному десятилітті буде значно еволюціонувати ринок праці, а отже актуалізується потреба в спеціалістах з високим рівнем кваліфікації та професійної компетентності. Відповідно до ключових положень «Прогнозу» актуалізується значущість підвищення якості освіти, що сприятиме підготовці кваліфікованих фахівців нової генерації XXI століття, що володітимуть кількома спеціальностями, будуть здатні критично

та аналітично мислити, ефективно комунікувати, прагнути безперервно навчатися («life long learning»), що в свою чергу уможливить підвищення їхньої конкурентноспроможності, гнучкості, мобільності та адаптації на ринку праці і сприятиме творчому професійному розвитку [3].

У контексті зазначено складно переоцінити важливість комплексних знань, що об'єднують науку, технології, інженерію та мистецтво.

